Samvid Multidisciplinary Research Journal
Where researchers meet their destiny...
ISSN 2582-015X

આધ્યાત્મિકતાનું વૈશ્વિક પ્રતીક ભારત :- કેમ? પ્રશ્ન એક, જવાબ અનેક

Dr. Nishad Oza
(Senior Lecturer)
District institute of Education and Training, Idar, Dist. Sabarkantha
મો. નં. ૯૯૯૮૪૨૧૬૧૮, ઈમેઈલ : nboza0087@gmail.com

પ્રસ્તાવના:

જ્યારે વિશ્વ આજે સંઘર્ષ, સરહદ વિવાદો અને વિભિન્ન વિચારધારાઓના યુદ્ધમાં ફસાયેલું છે, ત્યારે ભારત એક શાંતિદૂત અને આધ્યાત્મિક માર્ગદર્શક તરીકે ઉભરી રહ્યું છે. વિશ્વના નકશા પર ભારત એક એવો દેશ છે જેણે ક્યારેય સરહદો વિસ્તારવા માટે શસ્ત્રો નથી ઉપાડ્યા, પરંતુ હૃદય જીતવા માટે શાસ્ત્રોનો આશરો લીધો છે. ભારતીય ચિંતનમાં ક્યારેય 'હું'ની સંકુચિતતા નથી રહી, પરંતુ 'અમે' ની વ્યાપકતા રહી છે.

ઋગ્વેદનો અમર મંત્ર ભારતની ઉદારતાની સાક્ષી પૂરે છે:

આનો ભદ્રાઃ ક્રતવો યન્તુ વિશ્વતઃ |

(ચારે દિશાઓમાંથી અમને શુભ અને કલ્યાણકારી વિચારો પ્રાપ્ત થાઓ.)

ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ જોઈએ તો, જ્યારે વિશ્વના અન્ય ભાગોમાં સભ્યતાઓનો ઉદય થઈ રહ્યો હતો, ત્યારે ભારત વેદો અને ઉપનિષદો દ્વારા 'બ્રહ્મસત્ય' ની શોધ કરી ચૂક્યું હતું. 'વૈશ્વિક ઐક્ય' એ ભારત માટે કોઈ આધુનિક રાજકીય એજન્ડા નથી, પણ તેની સંસ્કૃતિનો આત્મા છે. ભારતની એકતા એ બાહ્ય દબાણથી લાદેલી વ્યવસ્થા નથી, પરંતુ તે ભૌગોલિક અને સાંસ્કૃતિક વિવિધતાની વચ્ચે વહેતી એક અસ્ખલિત ચેતના છે. ભારત એ સંવાદ અને સમન્વયની શાશ્વત ભૂમિ છે.

ભવ્ય વારસાની ધરોહર ભારત અને પૌરાણિક સંદર્ભ :

ભારતનો વારસો સિંધુ ખીણની સભ્યતા જેટલો પ્રાચીન અને ગંગા-જમનાની તહેજીબ જેટલો ગહન છે. પૌરાણિક કાળમાં રામાયણ અને મહાભારત જેવા ગ્રંથોએ માત્ર કથાઓ નથી આપી, પણ આદર્શ સમાજ, ધર્મ અને ન્યાયના અવિચળ પાયા નાખ્યા છે. ભારત પાસે વેદ, ઉપનિષદ અને પુરાણોનું એવું મૌલિક ભાથું છે જે મનુષ્યને પિંડમાંથી બ્રહ્માંડ તરફ લઈ જાય છે. પૌરાણિક કથાઓમાં પૃથ્વીને 'માતા' માનવામાં આવી છે:

માતા ભૂમિઃ પુત્રો અહં પૃથિવ્યાઃ |

(ભૂમિ મારી માતા છે અને હું પૃથ્વીનો પુત્ર છું.)

આ વિચારધારામાં જ વૈશ્વિક ઐક્યનું બીજ છુપાયેલું છે. રામાયણ અને મહાભારત જેવા મહાકાવ્યોએ માત્ર ભારતને જ નહીં, પણ દક્ષિણ-પૂર્વ એશિયાના અનેક દેશોને સાંસ્કૃતિક રીતે જોડ્યા છે. ભારતના શિલાલેખો, મંદિરોનું સ્થાપત્ય અને અજંતા-ઈલોરાની ગુફાઓ માત્ર કલા નથી, પણ તે સમયના ભારતની વૈશ્વિક આધ્યાત્મિક સમૃદ્ધિના જીવંત પુરાવા છે.

લોકશાહી મૂલ્યો અને ભારતીય બંધારણ :

ભારતને 'લોકશાહીની જનની' કહેવામાં આવે છે. પશ્ચિમી લોકશાહીના સદીઓ પહેલા ભારતના વૈશાલી અને કપિલવસ્તુ જેવા ગણરાજ્યોમાં લોકતાંત્રિક પ્રક્રિયાઓ અસ્તિત્વમાં હતી. ભારતની ગ્રામ પંચાયત વ્યવસ્થા એ લોકશાહીના વિકેન્દ્રીકરણનું શ્રેષ્ઠ ઉદાહરણ છે.

આધુનિક ભારતીય બંધારણ એ વિશ્વના વિવિધ લોકતાંત્રિક મૂલ્યોનું પવિત્ર મિશ્રણ છે. ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકરે રચેલું આ બંધારણ માત્ર કાયદાનો સંગ્રહ નથી, પણ ૧૪૦ કરોડ લોકોની આકાંક્ષાઓનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. સ્વતંત્રતા, સમાનતા અને બંધુત્વના મૂલ્યો ભારતના રક્તમાં વસેલા છે. અનેક ભાષાઓ અને જ્ઞાતિઓ હોવા છતાં જ્યારે કરોડો લોકો શાંતિપૂર્ણ રીતે મતાધિકારનો ઉપયોગ કરે છે, ત્યારે તે વૈશ્વિક ઐક્યનું સૌથી મોટું અને સફળ ઉદાહરણ બને છે.

સાહિત્યિક શ્રેષ્ઠતા અને પ્રાદેશિક સાહિત્યનો અતુલ્ય વારસો :

ભારતનું સાહિત્ય એ તેની સંસ્કૃતિનું વાહન છે. સંસ્કૃત સાહિત્યમાં કાલિદાસ અને ભાસની કૃતિઓથી માંડીને મધ્યકાલીન ભક્તિ સાહિત્ય સુધી, ભારતે વિશ્વને પ્રેમ અને સમર્પણનો સંદેશ આપ્યો છે. ભારતની ખરી વિશેષતા તેના પ્રાદેશિક સાહિત્યમાં રહેલી છે.

ગુજરાતીમાં નરસિંહ મહેતા જ્યારે ગાય છે:

વૈષ્ણવજન તો તેને કહીએ જે પીડ પરાઈ જાણે રે...

ત્યારે તે કોઈ એક ધર્મની નહીં પણ સમગ્ર વિશ્વના માનવીની વાત કરે છે. તમિલમાં તિરુવલ્લુવર, પંજાબીમાં બુલ્લે શાહ કે બંગાળીમાં રવીન્દ્રનાથ ટાગોર - આ તમામ સર્જકોના અવાજ અલગ છે પણ તેમનો સૂર એક જ છે: માનવતા. ટાગોરના 'ગીતાંજલિ'એ ભારતની આધ્યાત્મિક ચેતનાને વૈશ્વિક ફલક પર મૂકી છે. આ પ્રાદેશિક સાહિત્યનો સંગ્રહ સાબિત કરે છે કે ભારત એક એવો બગીચો છે જ્યાં વિવિધ ફૂલોની મહેક મળીને એક જ પવિત્ર વાતાવરણ બનાવે છે.

વૈશ્વિક ફલક પર ભારતીય આધ્યાત્મિકતા અને પશ્ચિમ પર પ્રભાવ :

આજે યોગ, ધ્યાન અને આયુર્વેદ વિશ્વના ખૂણેખૂણે પહોંચ્યા છે. પશ્ચિમી જગત જે ભૌતિક સુખની પાછળ દોડીને થાક્યું છે, તેને માનસિક શાંતિ ભારતની આધ્યાત્મિકતામાં મળી

છે. સ્વામી વિવેકાનંદે જ્યારે શિકાગોમાં 'ભાઈઓ અને બહેનો' કહીને સંબોધન કર્યું, ત્યારે તે વૈશ્વિક ઐક્યનું સૌથી મોટું ઉદાહરણ હતું.

૨૧ જૂન – 'આંતરરાષ્ટ્રીય યોગ દિવસ' એ ભારતની આધ્યાત્મિક તાકાતનો વૈશ્વિક સ્વીકાર છે. શ્રી અરવિંદ અને રમણ મહર્ષિના દર્શને વિશ્વ સ્તરે ચેતનાના નવા આયામો ખોલ્યા છે. ભારતીય સંસ્કૃતિની આ 'સોફ્ટ પાવર' તેને વિશ્વની આધ્યાત્મિક રાજધાની બનાવે છે.

વિવિધતામાં એકતા: ધર્મ, કલા અને નૈતિક મૂલ્યો :

ભારત દુનિયાના લગભગ તમામ મુખ્ય ધર્મોનું સંગમસ્થાન છે. હિન્દુ, મુસ્લિમ, શિખ, ઈસાઈ, જૈન, બૌદ્ધ, પારસી અને યહુદી - આ તમામની પૂજા પદ્ધતિ અલગ હોવા છતાં તેમની 'ભારતીયતા' સમાન છે. ભારતની વિવિધતામાં એકતા એ માત્ર શબ્દ નથી, પણ સદીઓનો અનુભવ છે.

કલા અને સંસ્કૃતિની બાબતમાં ભારત અત્યંત ધની છે. ભારતીય સંગીત અને નૃત્ય (ભરતનાટ્યમ, કથક, ઓડીસી) એ પરમાત્મા સાથે જોડાવાનું માધ્યમ છે. ભારતના નૈતિક મૂલ્યોમાં અહિંસા (ગાંધીજી), કરુણા (બુદ્ધ) અને અનેકાંતવાદ (મહાવીર) વિશ્વના તમામ સંઘર્ષોનો એકમાત્ર શાશ્વત ઉકેલ છે.

'વસુધૈવ કુટુંબકમ': G20 અને શ્રેષ્ઠ ભારતની સંકલ્પના:

ભારતનો મૂળ મંત્ર રહ્યો છે:

અયં નિજઃ પરો વેતિ ગણના લઘુચેતસામ્ |
ઉદારચરિતાનાં તુ વસુધૈવ કુટુંબકમ્ ||

(આ મારું છે અને આ પારકું છે એવી ગણતરી સંકુચિત મનવાળા કરે છે, ઉદાર ચરિત્રવાળા માટે તો આખી પૃથ્વી જ એક પરિવાર છે.)

ભારતે G20 ની અધ્યક્ષતા દરમિયાન 'One Earth, One Family, One Future' નો નારો આપીને સાબિત કર્યું કે ભારત વિશ્વને સાથે લઈને ચાલવાની ક્ષમતા ધરાવે છે. 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' અભિયાન દ્વારા દેશના વિવિધ રાજ્યોની સંસ્કૃતિને જોડીને આંતરિક એકતા મજબૂત કરવામાં આવી છે, જે વૈશ્વિક ઐક્ય માટેનું એક આદર્શ મોડેલ છે.

આર્થિક વિકાસ અને ડિજિટલ ક્રાંતિ :

ભારત આજે વિશ્વની સૌથી મોટી અર્થવ્યવસ્થાઓમાંની એક છે. પરંતુ ભારતની પ્રગતિ સ્વાર્થી નથી. કોવિડ-૧૯ દરમિયાન 'વેક્સિન મૈત્રી' દ્વારા ભારતે અનેક દેશોને મદદ

કરીને વૈશ્વિક ઐક્યનું જીવંત ઉદાહરણ પૂરું પાડ્યું છે. ભારતની ડિજિટલ ક્રાંતિ (UPI' સ્ટાર્ટઅપ ઇકોસિસ્ટમ) એ ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ માનવ કલ્યાણ માટે કેવી રીતે થઈ શકે તે વિશ્વને શીખવ્યું છે.

યુવાનોનું યોગદાન અને સામાજિક સમરસતા:

ભારત વિશ્વનો સૌથી યુવાન દેશ છે. ભારતીય યુવાનો આજે ગૂગલ કે માઇક્રોસોફ્ટ જેવી કંપનીઓના મોખરાના સ્થાને છે, તો બીજી તરફ તે પોતાની સંસ્કૃતિ અને આધ્યાત્મિકતાને પણ વિશ્વભરમાં ફેલાવી રહ્યા છે. 'એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત' અંતર્ગત યુવાનો જ્યારે એક રાજ્યમાંથી બીજા રાજ્યની મુલાકાત લે છે, ત્યારે તે સામાજિક સમરસતાના નવા બીજ રોપે છે. આ યુવા શક્તિ જ ભારતને 'વિશ્વગુરુ' બનાવવા માટે તૈયાર છે.

ઉપસંહાર:

સમગ્ર વિશ્લેષણના અંતે કહી શકાય કે ભારત એ માત્ર એક દેશ નથી, પણ એક ઉમદા વિચાર છે. વૈશ્વિક ઐક્યનું પ્રતીક ભારત એટલા માટે છે કારણ કે ભારત 'વિજય'માં નહીં પણ 'વિશ્વ કલ્યાણ'માં માને છે. ભારતની વિવિધતા જ તેની તાકાત છે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાનો સંદેશ હોય કે બુદ્ધની કરુણા, ભારત પાસે દરેક સમસ્યાનું આધ્યાત્મિક સમાધાન છે. આવતીકાલનું વિશ્વ જ્યારે પર્યાવરણ કે અસહિષ્ણુતા સામે લડતું હશે, ત્યારે તેને ભારતના સમન્વયકારી દ્રષ્ટિકોણની જરૂર પડશે. ભારત એ વિશ્વનો એવો દીવો છે જે પોતે પ્રજ્વલિત થઈને સમગ્ર માનવજાતને પ્રકાશિત કરવાની ક્ષમતા ધરાવે છે.

સંદર્ભ સૂચિ :

૧. નહેરુ, જવાહરલાલ. (૧૯૪૬). ધ ડિસ્કવરી ઓફ ઈન્ડિયા. ઓક્સફોર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ.
૨. ગાંધી, એમ. કે. (૧૯૨૭). સત્યના પ્રયોગો અથવા આત્મકથા. નવજીવન પ્રકાશન મંદિર.
૩. ટાગોર, રવીન્દ્રનાથ. (૧૯૧૭). નેશનાલિઝમ. મેકમિલન એન્ડ કંપની.
૪. વિવેકાનંદ, સ્વામી. કમ્પ્લીટ વર્ક્સ ઓફ સ્વામી વિવેકાનંદ. અદ્વૈત આશ્રમ, કોલકતા.
૫. મુખર્જી, આર. કે. (૧૯૧૪). ધ ફન્ડામેન્ટલ યુનિટી ઓફ ઇન્ડિયા. ભારતીય વિદ્યા ભવન.
૬. શિક્ષણ મંત્રાલય. એક ભારત શ્રેષ્ઠ ભારત અભિયાન અહેવાલ (૨૦૧૬-૨૦૨૪). ભારત સરકાર.
૭. ભારતનું બંધારણ. પબ્લિકેશન ડિવિઝન, ભારત સરકાર.
૮. નીતિ આયોગ. (૨૦૨૩). સ્ટ્રેટેજી ફોર ન્યૂ ઇન્ડિયા.